

tivši se tom istom, jednostavnom i preciznom, razumljivom i pjesničkom, poučnom i lepršavom, hrabrom i bogatom izričaju, papa najvešta Božju ljubav usred ovog nesretnog svijeta!

Možda je to samo kaplja na vruć pijesak?

Možda je to krik vapijućega u pustinji?

Možda je to Ivanovski poziv na konačno obraćenje,
jer je "sjekira položena na korijen stablima"?

Ne znam, ali mi se čini da je papa učinio još jedan hrabar potez. Baš evanđeoski. Promišljen i solidan. Spasonosan! Držim da je to dar kojeg bi svi vjernici, a ponaosob katolici, da ne kažem klerici, svećenici, redovnici i redovnice, trebali objeručke prihvatiti! Promeditirati. Oživjeti.

Mnogi se žale kako nemaju zgodnog materijala za vjeronauk mladima. Bolji putokaz od ove papine knjige ni poželjeti nisu mogli. Još samo da ga shvate ozbiljno i s njim se posluže na dobro svih koji traže Krista i njegovo kraljevstvo istine i pravde, ljubavi i mira.

Ante Mateljan

O FRA BERNARDINU SPLIĆANINU, PRIREĐIVAČU PRVOGA IZDANJA HRVATSKOG LEKCIONARA, PONOVO!

Pred tri godine, u izdanju Književnog kruga u Splitu, objelodanjen je pretisak *Lekcionara Bernardina Splitsanina* od 12. ožujka 1495, u Veneciji. Pretisak je uredio i predgovor napisao Josip Bratulić.¹ *Croatia Christiana Periodica*, br. 32, donosi zanimljiv članak Ćirila Petešića o fra Bernardinu Splitsaninu.² No, u spomenutim napisima nema značajnijih novih podataka koji bi dali više sigurnosti i informacija o životu i radu Bernardina Splitsanina.

U predgovoru (u podnaslovu: "O Bernardinu Splitsaninu"), profesor Bratulić zaključuje: "Sigurno je jedno: kad se Lekcionar tiskao u Veneciji, fra Bernardin Splitsanin bio je franjevac, u splitskom samostanu sv. Franje na obali".³ Na temelju čega je prof. Bratulić iznio gornju tvrdnju, ne mogu dokučiti. Budući da se poziva na moje radove, moram reći da nigdje nisam napisao kojem je samostanu fra Bernardin pripadao, a na temelju podataka koji su do sada poznati,

¹ *Lekcionar Bernardina Splitsanina 1495*. Pretisak uredio i predgovor napisao Josip Bratulić, izd. Književni krug Split, Zavod za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije Znanosti i umjetnosti, Split 1991.

² Ćiril Petešić, *Bernardin Splitsanin, izdavač prvoga hrvatskog lektionara* (Venecija 1495), u: *Croatia Christiana Periodica*, Zagreb 1993, br. 32, str. 32-50.

³ Josip Bratulić, o. c., str. X.

nije to lako zaključiti. Č. Petešić prihvaća konstataciju J. Bratulića nastojeći je poduprijeti i dokazati.

Ustanoviti kojem je ogranku franjevačkoga reda pripadao fra Bernardin Splicićanin, nije prvotna svrha ovoga osvrt, nego radije još jednom ukazati na već objavljene dokumente i donijeti neke nove podatke, koji bi mogli problem bolje osvijetliti. Pridodat ću neke nove elemente o franjevcima trećorecima glagoljašima u razdoblju od godine 1480. do kraja XV. stoljeća. Po mom sudu, ovo razdoblje, uključujući zbivanja unutar franjevačkog reda, značajno je zbog tiskanja prvih liturgijskih knjiga na hrvatskom i staroslavenskom jeziku, latinicom i glagoljicom, za što su franjevci kao pastoralni djelatnici mogli biti i posebno zainteresirani.

Više franjevaca s imenom Bernardin u Splitu

Budući da je Bernardin tada, osobito među franjevcima, vrlo popularno i često ime, ovdje bih se posebno osvrnuo na već toliko spominjanog fra Bernardina "de Spalato" - Bernardina Splicićanina.

U Splitu krajem XV. stoljeća postoje dva franjevačka samostana: sv. Franje na obali, poznat od prvih desetljeća XIII. stoljeća i sv. Marije na Poljudu od polovice XV. stoljeća. Samostan sv. Franje bio je i do danas ostao franjevaca konventualaca, dok je samostan sv. Marije od samih početaka pripadao strožoj struji franjevaca - opservanata.

U posljednjem desetljeću XV. stoljeća i u jednom i u drugom samostanu nalazimo redovnike s imenom "fra Bernardinus".

Franjevac "frater Bernardinus de Spalato" 19. srpnja 1488, po naređenju Generala Reda, treba napustiti samostan u Veneciji.⁴ Nakon godinu i pol dana, general Reda piše 28. prosinca 1489. i daje dozvolu fra Bernardinu "de Spalato", da zbog nekih poslova slobodno dođe u Veneciju.⁵

Pouzdan podatak o fra Bernardinu "de Spalato" potječe iz godine 1491, kada Lukrecija, žena pokojnog Jeronima de Soppe, zadarskog plemića, ostavlja oporučno četrdeset zlatnih dukata redovniku toga imena da pođe u Sv. Zemlju i da se za nju moli.⁶

Godine 1494. (ako se vrijeme računa 'more veneto', bilo je to 1495!), 1. veljače, "Venerabilis et religiosus dominus frater Bernardinus de Spalato ordinis Sancti Francisci de observantia" imenuje gospodina Franju de Galellis, zadarskog plemića, svojim zakonitim zastupnikom, posebno u slučaju ostavštine pokojne "Lucrecie de

⁴ Cfr. *Regesta ordinis fratrum minorum conventualium I* (1488-1494), priredio Gustavo Parisiani OFMConv., Padova 1989, str. 61.

⁵ Isti, o. c., str. 128. "Fratrī Bernardino de Spalato conceditur ut possit venire Venetias quādos sibi libuerit et per mensem commorari pro exactione quarundam pecuniarum. Datum Venetiis 28 decembris".

⁶ HAZ, SZN, Antonius Barba, sv. I, svešćić 1, 14. X. 1491.

Bartolacis alias uxoris Ser Jeronimi qu. Ser Mauri de Soppe nobilis Jadre".⁷ Takoreći nema sumnje da je posrijedi isti Bernardin Splićanin.

U samostanu franjevac konventualaca, 10. lipnja 1497, okupljena su ova braća na kapitulu: "Magister frater Nicolaus de Spalato guardianus dicti conventus, frater Martinus de Spalato custos dicti conventus licet personaliter absens... [točkice u tekstu znače trošan papir i teško čitljivo m. o.] frater Nicolaus dat permissionem ... in capitulo predicto... dominus frater Benardinus, dominus frater Antonius magister sacre theologie, frater Paulus de Spalato, frater Petrus arbensis, frater Bernardinus qu. Andree de Spalato... omnes capitulariter congregati...", daju dozvolu za obradu samostanske zemlje na otoku Braču pokraj crkve sv. Ivana "in loco dicto Spličin Dolac".⁸ Na tom sastanku su, dakle, prisutna dvojica redovnika imenom Bernardin.

U istom samostanu sv. Franje u drugoj polovici XV. stoljeća spominje se "frater Bernardinus Florii".⁹ Do polovice XVI. stoljeća u mnogim se arhivskim spisima bilježi ime fra Bernardina Markovića, također člana samostana sv. Franje na obali.¹⁰ U sudskom procesu godine 1518. više puta se spominje fra Bernardin "Andrigizich", član samostana sv. Franje u Splitu.¹¹

Slično tomu, i u samostanu sv. Marije na Poljudu spominju se u posljednjem desetljeću XV. stoljeća i tijekom prve polovice XVI. stoljeća redovnici s imenom fra Bernardin.

Tako 10. ožujka 1493. godine "frater Jacobus de Catharo, custos seu gvardianus ven(erabilium) fratrum s. Marie de Palude" imenuje gospodina Bernardina Terzago prokuratorom samostana i braće.¹² Na kapitulu u istom samostanu sv. Marije na Poljudu 31. ožujka godine 1494. nalazi se među ostalima "frater Jacobus de Catharo, custos predicti monasterii", s petnaesticom drugih redovnika, koji s dopu-

⁷ HAZ, SZN, Franciscus Grisinis, (1454-1495), sv. II, sveščić 2, fol. 10 (I. II. 1494/1495).

⁸ HAZ, Splitski arhiv, kutija 30. svezak 43, sveščić 3. str. 2v. 10.VI. 1497.

⁹ HAZ, SZN, Splitski arhiv, kutija 13, sveščić 1, str. 148 r, 12. XI. 1475.

¹⁰ Cfr. Petar Runje, *Prema izvorima*, Zagreb 1990.

¹¹ Arhiv šibenske biskupije, svezak 24, (1507-1538), str. 313-337. U početku XVI. stoljeća pribilježeno ime fra Bernardina Markovića, franjevca konventualca. Može se postaviti pitanje nije li jedan od one dvojice fra Bernardina u samostanu sv. Franje 10. lipnja 1497. ovaj fra Bernardin Marković? 28. ožujka 1515. godine "frater Bernardinus de Spalato ord. minorum", tj. brat Bernardin Splićanin reda Male braće, nastupa kao zastupnik (prokurator): "Ser Nicolai Andricich de Spalato fratris sui ex una et Nicolaum qu. Joannis Bicich de Spalato nomine Domine Mandalene eius sororis...". HAZ, Splitski arhiv, kutija 49, svezak 60, (1516-1517). Budući da je ovaj Nikola Andričić brat fra Bernardina "de Spalato", a gore smo naveli i fra Bernardina Andričića u jednom procesu godine 1518., nisu li zapravo bila dva fra Bernardina Andričića, fra Bernardin stric i fra Bernardin Andričić sinovac? Ovo je zasad samo pretpostavka, koju daljnja istraživanja mogu potvrditi ili opovrgnuti.

¹² HAZ, Splitski arhiv, kutija 24, svezak 40, str. 335v, 10. III. 1493.

tenjem "fratris Bernardini arbensis, vicarii provintie Dalmatie de observantia", prokuratorom svoje zajednice imenuju Vita de Rusehonibus, biskupa "Clumensem ac vicarium generalem et locumtenentem Rdi. archiepiscopi Spalatensis" u svim službenim poslovima.¹³

Kako vidimo iz gornjih podataka, starješina samostana sv. Marije na Poljudu 1493. i 1494. godine bio je fra Jakov iz Kotora.

U kutiji 27, (svezak 41a, /1495-1501/) Splitskog arhiva, danas pohranjenog u HAZ-u, na str. 5, nalazi se ovaj popis fratara: "Ven. fr. Bernardinus de Spalato dicti loci seu domus guardianus, ac religiosi viri fr. Seraphinus de Catharo dicti loci seu domus vicarius, fr. Stephanus de Corzula, fr. Franciscus de Zara, et Jeronimus de Zara sacerdotes", zatim "frater Franciscus de Catharo et fr. Ambrosius de Sibenico clerici..."¹⁴ Na zapisu nema datuma niti godine kada je napisan. Budući da se u cijelom svesku 41a, u kutiji br. 27, nalaze spisi od 1495. do 1501. godine, a gornji se nalazi odmah na početku, dok se ne utvrdi drugačije, smatram da se odnosi na godinu 1495. ili 1496.

Na slijedećem listu str. 6, na dokumentu od 21. ožujka 1496, nalazimo ovaj popis fratara u samostanu sv. Marije na Poljudu: "Frater Seraphinus de Catharo vicarius", zatim fra Stjepan iz Korčule, fra Franjo iz Zadra, fra Jeronim iz Zadra, fra Franjo iz Kotora, fra Ambrozije iz Šibenika, fra Petar Zech, fra Antun iz Poljica, fra Jakov iz Hvara, fra Jeronim iz Krbave, fra Jakov iz Zadra - sve članovi samostana i zajednice franjevaca opservanata.¹⁵

Nakon fra Jakova iz Kotora, starješine i gvardijana samostana sv. Marije na Poljudu 1494./1495/, starješina - gvardijan bio je fra Bernardin Splićanin (de Spalato), a njegov vikar, zamjenik bio je fra Serafin iz Kotora. Dobro je uočiti da na ta oba popisa u samostanu sv. Marije na Poljudu nema isti broj redovnika. Međutim u obadvama su isti ovi redovnici: fra Serafin iz Kotora, fra Stjepan iz Korčule, fra Franjo iz Zadra, fra Jeronim iz Zadra, fra Franjo iz Kotora i fra Ambrozije iz Šibenika. Budući da se radi o istim imenima, gdje se javlja fra Serafin iz Kotora kao vikar, to smatram da je i na nedatiranom popisu fra Bernardin "de Spalato" bio gvardijan u samostanu sv. Marije na Poljudu.

Od godine 1491. do godine 1495. (vjerojatno 1496), što se zna, tri puta nalazimo spomen fra Bernardina "de Spalato", franjevca zajednice franjevaca opservanata. Čini se da bi i taj redovnik mogao odgovarati explicitu Lekcionara, inkunabule iz godine 1495, koji glasi: "Euangelia et epistole cum prephationibus et benedictionibus per anni circulum. In lingua Ylliricha feliciter expliciunt. Emendata et diligenter

¹³ HAZ, Splitski arhiv, kutija 24, svezak 40, str. 502v-503r. (31. III. 1494).

¹⁴ HAZ, Splitski arhiv, kutija 27, svezak 41a.

¹⁵ HAZ, Splitski arhiv, kutija 27, svezak 41a, 21. III. 1496.

correcta per fratrem Bernardinum Spalatensem: Impressum Venetijs per Damianum Mediolanensem. Anno d. MCCCCVC. die XII martij".¹⁶

Bilježim i ovaj indikativan podatak, koji se vjerojatno odnosi na fra Bernardina "de Spalato", priređivača lekcionara iz godine 1495. Neke stvari pokojnog fra Bernardina "Drivodilića", nalazile su se u kući picokara "Radoe" i Katarine.¹⁷

U oporuci, napisanoj 2. siječnja 1497, časne sestre Stanice, franjevske trećeg reda, nekoć žene jajačkog kneza Radića Radosalića, kaže se između ostaloga i slijedeće: "Item vuol et ordena et instituisse soi universal heredi la venerabil madona Orsa fo del come Iuanis Petrovich de Poliza: la qual sie del terzo ordene, et dona Ielina fo del Radoe Sicich del terzo ordene de s. Franco come tute altre soe venerande sorelle del 3 ordene de s. Francescho sono habitante al presente nela soa chasa grande et nel avegnir habiterano in quella et se atoveran, ale qual humiliter recomanda l'anima soa. Item vuol ordena et instituisse: siano governadori et procuradori dele venerabil madone del terzo ordene de S. Francescho stano et starano nel avegnir in casa soa grande, contigua a s. Cyprian, posta in terra nova de Spalato: el Reverendo padre miss. Vicario del ordene de S. Francescho de observantia, et tuti quelli che per esso mistro Vicario serano instituti, et tute quele serano de chasa, ne habitar in quella: ma possano esser deschazate come inobediente".¹⁸

Kako čitamo u ovoj oporuci, sestra Stanica, franjevska trećoredica u samostanu sv. Ciprijana u Splitu, određuje svojim nasljednicama sestru gospođu Uršulu, ženu pokojnog Ivana Petrovića iz Poljica, i sestru Jelenu, ženu pokojnog Radoje Sičića, članice trećeg reda sv. Franje, a zajedno s njima i sve druge sestre članice istog reda. Važno je još što određuje upraviteljem i skrbnikom svoga reda oca vikara franjevacu opservanata i njegove buduće nasljednike, dotično one koje oni postave na to (governatore et procuratore) mjesto.

Budući da su se stvari pokojnog fra Bernardina Drivodilića kasnije našle u kući 'Radoe' i Katarine, picokara - trećoredica, nije nemoguće pretpostaviti da je on bio njihov upravitelj i zaštitnik, te je možda vršio i službu kapelana u njihovom samostanu.

¹⁶ *Lekcionar Bernardina Spličanina 1495.* Izd. Književni krug Split 1991.

¹⁷ Cfr. Petar Runje, o. c.

¹⁸ HAZ, Splitski arhiv, kutija 51, sv. 9, (2. I. 1497). Ovdje se može još nadodati da Dragana kćerka Jeline Sičić godine 1520. vodi sudski postupak u Splitu u svezi nekih zemalja s Nikolom Karepić, gdje se spominje i pokojni Stjepan Karepić, svećenik. Cfr. HAZ, Splitski arhiv, kutija 55, svešćić 11, (1520).

O franjevcima trećorecima

Ovdje bih usput naveo nekoliko podataka o franjevcima trećorecima u to vrijeme, kad je već nabačeno pitanje nije li neki od trećoredaca sudjelovao na ovom izdanju.¹⁹

U arhivskim spisima franjevci trećoreci, eremite, spominju se u Splitu polovicom XIV. stoljeća. Tako npr. fra Andriju, "tertii ordinis Sti Francisci", fra Nikolu "de penitentia", fra Marka Mladinovića "tertii ordinis Sti Francisci minorum" i fra Marina, spominju splitski bilježnici godine 1367. do 1372.

U Zadru i Rabu franjevci trećoreci spominju se u drugoj polovici XIV. stoljeća, a početkom XV. stoljeća imaju više organiziranih eremitorija na području Zadra i zadarskih otoka. Oko godine 1450. povezali su se u jednu zajednicu - provinciju, u koju je u to doba nadošao veći broj trećoredaca iz Like i Bosne. Godine 1473. papa Siksto IV. priznao ih je pravim redovnicima koji s pravom imaju svoga ministra provincijala na području (provincije) od Kopra do Šibenika.

Međutim, poslije nekoliko godina 8. siječnja 1480. godine isti papa Siksto IV. oduzeo im je samostalnost i podvrgao ih vikaru franjevacu opservanata provincije Dalmacije. Tako od godine 1480. do 1490, koliko nam je dosad poznato iz dokumenata, franjevci trećoreci nemaju svoga neovisnog ministra. Istom godine 1490. kao glava pustinjaka pokornika "caput heremitarum tertii ord. Sti. Francisci" javlja se fra Blaž iz Šibenika.

Godine 1492. na upravnom sastanku na Školjiću trećoreci sastavljaju poznate Konstitucije. Punu samostalnost službeno im je potvrdio papa Aleksandar VI, breveom 24. kolovoza 1499. godine.²⁰

Ovo razdoblje, od godine 1480. do kraja stoljeća, čini mi se posebno značajnim s obzirom na izdavačku djelatnost. Sjetimo se samo Prvotiska misala 1483. i Spovidi 1492. Od 1493. godine, kada im je franjevački general, fra Franjo Sanson, imenovao komisara, a posebno pak od godine 1499. kada su isposlovali punu samostalnost, franjevci trećoreci sve se više oslanjaju na franjevce konventualce kao svoje zaštitnike. U razdoblju od godine 1480. do kraja XV. stoljeća, tj. do pune samostalnosti, trebalo bi potanje proučiti koliko se franjevaca trećoredaca priključilo franjevcima opservantima, a koliki je broj trećoredaca, s obzirom na ujedinjenje, ostao po strani. Na kapitulu 10. svibnja 1502. pod predsjedanjem fra Šimuna Klimantovića, tadašnjeg provincijala, govori se o većem i zdravijem broju trećoredaca.²¹

¹⁹ Cfr. Petar Runje, o. c. i J. Bratulić, o. c.

²⁰ Ovdje namjerno ispuštam izvore zbog preopširnog materijala.

²¹ "... representantes totum dictum tertium ordinem seu maiorem et saniozem partem fratrum omnium eiusdem ordinis de dicta provincia vocem tam activam quam passivam habentium..." Cfr. HAZ, SZN, Johannes de Monteferrato (1501-1508), sv. I, svešćić 2, 10. V. 1502.

U ovo vrijeme prevedene su na hrvatski jezik franjevačke, tzv. Martinove Konstitucije, prvog franjevačkoga reda te napisane glagoljicom. Nisu doduše nikada bile u uporabi.²² To je, po mom sudu, bio pokušaj kompromisa opservanata s franjevcima trećorecima glagoljašima u vrijeme, kada su neki ulagali truda da franjevce trećorece svedu pod upravu vikara opservanata. U to doba ima slučaj prelaska franjevca trećoreca glagoljaša u zadarsku zajednicu otaca dominikanaca: riječ je o fra Bartulu Stojšiću, koji je nastavio glagoljati i u samostanu sv. Dominika u Zadru.²³

Ovo se navodi samo kao vrelo povijesnih činjenica. Ne bismo željeli da ove informacije netko shvati kao da se želi nešto više pripisati franjevcima trećorecima. Stalo mi je da se uvidi sva problematika ovoga razdoblja.

Meni izgleda simptomatično to što je izvjesni fra Bernardin "de Spalato" prvi izdao latinicom hrvatski Lektionar, a fra Bernardin Dubrovčanin, franjevac konventualac, organizirao i dobrano platio troškove izdanja Hrvatskog Misala glagoljicom godine 1528, kojeg je korigirao fra Pavao Modrušanin.²⁴

Nadam se da će ovaj prilog dobro doći kao pobuda da se što bolje istraži i osvjetli tako važan događaj u hrvatskoj kulturnoj prošlosti kao što je petstota godišnjica prve latinicom tiskane knjige na hrvatskom jeziku, lektionar fra Bernardina Splićanina.

Petar Runje

²² Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske Akademije*, sv. II, Zagreb 1970, str. 90-92.

²³ Gospoda Katarina, žena Jakova Gojšić, 7. studenoga 1465. daruje zemlje fra Bartolu Stojšić, "tertii ordinis Sti. Francisci", neka moli za njezinu pokojnu majku. Cfr. *Arhiv provincije franjevaca trećoredaca - Zagreb*, Pergamene III A 11. U oporuci godine 1486. Katarina, žena Bernardina de Ventura, među ostalima određuje: "Item reliquit fratri Bartolo tertii ordinis S. Francisci suo confesori..." deset dukata da se za nju moli. Cfr. HAZ, SZN, Jerolim Vidulić, sv. I, sveščić 1, br. oporuke 4. 1486. godine. Kod istog bilježnika sv. I, sveščić 5, Oporuka br. 9, 23. veljače Pavica žena Milka, mornara određuje: "Item reliquit fratri Bartolo tertii ordinis Sti Francisci et confesori suo libras tres parvorum ut Deum oret pro anima sua". Godine 1490, 14. travnja "Venerabilis frater Bartolus Stoisich, ordinis Sti Dominici de Jadra..." prodaje vinograd kod samostana sv. Nikole u Zadru. Cfr. HAZ, SZN, Johannes Franciscus Grisinus, sv. II, sveščić 2, fol. 5, 14. IV. 1490. Pokojni Ante Marija Strgačić donosi podatak da je fra Bartul Stojšić služio svete obrede i slavio sv. misu u crkvi otaca Dominikanaca u posljednjem desetljeću XV. stoljeća. Cfr. Ante Marija Strgačić, *Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra*, u: Zbornik Zadar, Zadar 1964. Citiram iz bilješke 481. prema Strgačiću: "Quas (tj. grgurevske mise) quidem voluit et ordinavit celebrare per fratrem Bartholum littere Slave et per fratrem Ioannem Zelencho in dicto monasterio sancti Dominici commorantes" (str. 399).

²⁴ O fra Bernardinu Dubrovčaninu i drugim suradnicima na izdavanju "Hrvatskog misala" iz godine 1528. vidi moj rad u časopisu "Slovo" koji je u tisku.